

S P R A W O Z D A N I A I Z A P I S K I

Dzieła sztuki rusznikarskiej ze zbiorów polskich, red. Aleksandra Mierzejewska, Muzeum Okręgowe w Toruniu, Toruń 2013, ss. 128, ryciny kolorowe, streszczenie angielskie.

Publikacja jest pokłosiem wystawy prezentowanej w Domu Eskenów, przez Muzeum Okręgowe w Toruniu. Opiekę merytoryczną nad wystawą i publikacją mieli kustosz: Roman Matuszewski z Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie i Antoni Chodyński z Muzeum Zamkowego w Malborku. Książka zawiera „Wstęp” dr Marka Rubinowicza, dyrektora Muzeum Okręgowego w Toruniu, który podkreślił, że dotychczas niewiele muzeów prezentowało broń jako artystyczne dzieło sztuki, powszechne jest eksponowanie tych zabytków jako pamiątek militarnych.

W pierwszej części publikacji umieszczono omówienie „Broń palna ręczna jako dzieło sztuki” autorstwa A. Chodyńskiego (s. 9–16) syntetycznie przedstawiające rozwój ręcznej broni palnej od późnego średniowiecza po XIX wiek. Autor skoncentrował się na zaprezentowaniu przemian w zdobnictwie i stosowanych motywach dekoracyjnych. W późnym średniowieczu, gdy w sztuce dominował styl gotycki, główną zaletą ręcznej broni palnej była jej funkcjonalność. Wykonawcy (kowale i puszkarze) dbali przede wszystkim o stronę techniczną wyrobów, pomijając ich walory dekoracyjne. Broń z tego okresu miała jedynie skromne zdobienia w formie skręconego sznura, arkadek, rytowanych i wyciskanych linii oraz profilowanych pierścieni przy głowie lufy. W okresie renesansu nastąpił rozkwit zdobnictwa artystycznego, a tendencja ta widoczna jest również w odniesieniu do oręża. Broń wytwarzana na wyposażenie wojska była ozdabiana bardzo skromnie, w przeciwieństwie do broni osobistej. W tym drugim przypadku nabywcy oczekiwali nie tylko wyrobów nowoczesnych, sprawnych technicznie, ale również o wyjątkowej estetyce. Producenci stosowali dostępne wówczas techniki dekoracji i używali cennych materiałów do inkrustacji. Zazwyczaj rusznikarze korzystali w takich przypadkach z pomocy rzemieślników specjalizujących się w technikach grawerowania, rytowania, trybowania w metalach, wytrawiania w stali i złocenia. Za wykonanie łoż i kolb do strzelb i pistoletów odpowiadali sztyfarze, którzy często do dekoracji wyrobów stosowali intarsję różnymi odmianami drewna, inkrustację masą perłową, rogiem, kością zwierzęcą lub ciosem słoniowym oraz kolorowymi metalami (mosiądzem, srebrem i złotem).

Poza walorami zdobniczymi każda broń powinna spełniać swoją podstawową funkcję — cechować się sprawnym działaniem i zastosowaniem nowoczesnych rozwiązań technicznych. Szczególną uwagę przywiązywano do wykonania luf, na których umieszczano znaki cechowe i miejskie punce wraz z sygnaturą wytwórcy. Z czasem na lufach pojawiały się również ornamenty odpowiadające ówczesnym stylom zdobniczym panującym w sztuce. Istotnym elementem broni palnej był zamek, który rozwinął się w omawianym okresie od prostego zamka lontowego, przez kołowy, skałkowy po kapiszonowy. Ich zewnętrzne elementy również bogato dekorowano, co często wymagało współpracy kilku mistrzów różnych specjalności. Formy i wzory ornamentów na ogół odpowiadały modzie dominującej w danym okresie, choć niekiedy stosowane je znacznie dłużej.

Szczególne miejsce wśród ręcznej broni palnej zajmują wyroby wykonywane w warsztatach na terenie Śląska Cieszyńskiego. Produkowano tam arkebuz, strzelby i pistolety o szczególnych walorach dekoracyjnych, eksportowane do różnych miejsc w Europie. Uznawane za cenne dzieła sztuki rusznikarskiej, niekiedy były modernizowane przez właścicieli, np. wymieniano zamki kołowe na nowocześniejsze skałkowe, a nawet (jak w pistolecie z 1680 r. i broni kom-

binowanej — czekanie-pistolectic z lat 1680–1690) zamieniano je na zamki kapiszonowe w latach 1870–1880. Tę część omówienia kończy wykaz motywów zdobniczych na broni z tego regionu i prezentacja jej wytwórców, którą Autor przygotował na podstawie publikacji *Rusznikarstwo szkoły cieszyńskiej* autorstwa Jana Kruczka, wydanej w roku 2001 w Pszczynie.

Główna część publikacji to obszerny „Katalog” (s. 23–121) blisko stu zabytków przechowywanych w polskich muzeach i pochodzących z prywatnych kolekcji. Każdy prezentowany egzemplarz opatrzony został osobną notą. Zostały one sporządzone przez pięciu autorów. Każda nota zawiera nazwę zabytku, jego szczegółowy opis, datowanie, miejsce wykonania i producenta, a także zamieszczono dane metryczne zabytków, obecne i poprzednie miejsce przechowywania oraz odnośniki bibliograficzne.

Na początku „Katalogu” zaprezentowano broń długą: arkebuzę z różnymi rodzajami zamków (hubczastym, kołowym i skałkowym), strzelbę i muszkiet z zamkami kołowymi oraz sztucer dubeltowy z zamkiem kapiszonowym. Kolejną grupę stanowi broń krótka: różnego rodzaju pistolety z zamkami kołowymi i skałkowymi. Pojedyncze zabytki to pistolety: pojedynczy z zamkami kapiszonowymi, z zamkiem iglicowym i egzemplarz miniaturowy na amunicję systemu Leafaucheux. Uwzględniono również trzy okazy broni kombinowanej — toporki-pistolety z zamkami kołowymi. W „Katalogu” zaprezentowano także liczną grupę akcesoriów strzeleckich (24 egzemplarze), w tym: prochownice, ładownice, probierze i podsypki, śrutownicę, pobojczyk wschodni (suma) oraz narzynkę rusznikarską, rzadko spotykaną w kolekcjach muzealnych, stosowaną do gwintowania śrub.

Wśród zgromadzonych zabytków są obiekty bardzo rzadkie, jak choćby para pistoletów z zamkami skałkowymi typu francuskiego z około 1680 r., wykonanych zapewne w Cieszynie przez Kaspra Woldera, oraz pistolet z zamkiem iglicowym systemu Colette’a z 1860 r. Najstarszy z uwzględnionych egzemplarzy to muszkiet z około 1600 r. o imponującej długości blisko 3 m. Interesującym zabytkiem jest ponadto moździerz ręczny z 1593 r., wyprodukowany w warsztacie niemieckim, zaopatrzony obecnie w zrekonstruowane drewniane łożo.

Na końcu publikacji umieszczono „Słownik terminologiczny technik oraz motywów zdobniczych” (s. 122–123), „Indeks rusznikarzy” (s. 124–125), „Indeks geograficzny” (s. 126–127) oraz wykaz literatury (s. 128).

Omawiana praca, prezentująca cenny zbiór wielu zabytków ręcznej broni palnej przechowywanych w kilku placówkach muzealnych i wchodzących w skład kolekcji prywatnych na terenie Polski, stanowi ważne źródło informacji dla historyków wojskowości, sztuki i osób interesujących się militariami z okresu późnego średniowiecza i nowożytności. Dobra jakość edytorska i wartość merytoryczna czynią publikację wartą polecenia.

W. Bis